EVOLUȚIA LAT. *POMUS*, *POMUM* ÎN ROMÂNĂ ŞI ALBANEZĂ

Profesorului Gr. Brâncuş, la aniversare

CĂTĂLINA VĂTĂŞESCU

Româna continuă din latină numele generic al arborelui care face fructe: *pom* < *pomus*. Împreună cu albaneza, ea conservă, de asemenea, numele generic pentru ‘fruct’: rom. *poamă*, alb. *pemë* < *poma* (pl. de la *pomum* s.n.). În albaneză, substantivul *pemë* denumeşte nu numai fructul, ci şi pomul roditor[1]. În cele ce urmează ne propunem să prezentăm o serie de concordanțe şi de diferențe între cele două limbi, referitoare la vocabularul pomilor fructiferi şi al fructelor, ținând seama de corespondența semantică inițială care face ca termenii cu sens generic să nu participe la inovația, prezentă într-un mare număr de idiomuri din occidentul romanic, constând în specializarea lor ca denumiri ale unei anume varietăți, şi anume mărul (şi fructul său). Este ştiut, de asemenea, că rom. *măr* şi alb. *mollë* continuă termenul vechi latin *melus* (*malus*), care a precedat inovația[2]. Din capul locului este interesant de reținut faptul că ambele limbi, pentru a desemna arborele care face fructe comestibile, au termeni speciali[3], proveniți din acelaşi termen propriu latin. Ele continuă, aşadar, spre deosebire de majoritatea limbilor romanice, situația din latină, în care se făcea distincție între copaci şi pomi fructiferi.

Vom mai observa că denumirea pentru pomul fructifer îşi lărgeşte în chip asemănător sfera în cele două limbi moderne menționate, intrând în concurență cu termenii generici pentru ‘copac’ (care acoperă atât sfera arborilor de pădure, sălbatici, cât şi pe aceea a pomilor din livadă): rom. *pom* poate forma serie sinonimică cu *arbore* şi *lemn*, moştenite din latină, şi cu *copac*, păstrat din substrat. În albaneză, *pemë* poate prelua rolul termenilor *dru* ‘lemn’ (de origine autohtonă) şi *lis* ‘copac’ (împrumut din slavă). Lărgirea sferei de întrebuințare (folosirea rom. *pom* şi a alb. *pemë* indiferent de faptul că arborele desemnat face sau nu fructe

[1] Pentru bibliografia privitoare la etimologia latină a acestor termeni albanezi şi româneşti şi la evoluția lor semantică, în comparație cu situația din limbile romanice, vezi Vătăşescu 1997: 154, 169. Cu privire la problemele fonetice ridicate de evoluția puțin obişnuită a lat. *o* > alb. *e* (considerată indice de vechime a împrumutului albanez din latină), vezi Bonnet 1998: 83, 84, 101.

[2] Vătăşescu 1997: 167, cu bibliografie. Pentru concordanțele de limbă şi etnologice, legate de importanța mărului în cultura tradițională a românilor şi albanezilor, vezi Brâncuş 1999: nr. 152.

[3] Damé [1905], traduce, de exemplu, rom. *pom* prin fr. *arbre fruitier*.

FD, XXXIII, Bucureşti, 2014, p. 131–140

BDD-A20027 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

comestibile) dovedeşte poziția solidă pe care termenii în chestiune au avut-o şi continuă să o aibă în cele două idiomuri.

Termenii din latină prezintă următoarea organizare: *pomus*, *-i*, s. m. 'pom fructifer', *pomum*, *-i*, pl. *-a* 'fruct, poamă' (Guțu, 1983, s.v.)[4]; *arbor*, *-oris* 'arbore, copac', *arbor abietis* 'brad', dar şi *arbor fici* 'smochin' (Guțu, 1983, s.v.); *lignum* 'lemn (lemne)', în accepțiunea de 'bucăți de materie lemnoasă, buturugă; obiect(e) de lemn', dar şi în aceea, poetică, de 'arbore', de fapt, 'pom' (Guțu, 1983, s.v.).

În română, raporturile semantice dintre *pom*, *arbore*, *copac* şi *lemn* sunt următoarele: „Cuvântul *arbure*, care se găseşte în textele vechi ardelene până în sec. XVII, rar şi în acestea, a fost înlocuit de popor prin *pom*, *copac* şi pe alocurea prin *lemn*"[5]. Reținem de asemenea, din exemplele date de Hasdeu din textele secolului al XVII-lea, utilizarea lexemelor *arbore* şi *copac* în legătură cu termeni pentru noțiunea 'fruct': *arbori veşteziți fără rod* (*Noul Testament* din 1648), *copaci de toamnă fără roadă* (Biblia de la 1688) (: lat. *arbores autumnales infructuosae*). „*În unele regiuni copac e termenul generic, corespunzând cu arbore; în altele, spre deosebire de pom, care e numele arborelui roditor, copac se numeşte în genere orice arbore care nu produce roade (poame) comestibile*"[6] (DA, s.v.) (subl.ns.). *Lemn* este explicat astfel: „*În cele mai multe regiuni, lemnul este termenul generic cu care se numeşte orice vegetal cu tulpina şi ramurile vârtoase şi rezistente*"; (vechi şi pop.) 'arbore, copac (până stă în picioare)' (DA, s.v.)[7]. După Hasdeu (HEM, s.v. *arbore*), raporturile dintre cele patru cuvinte sunt următoarele: „*arbure este termenul cel mai general, în care se cuprind copaci* [sg.]*, pomi, lemne; copaci* [sg.] *este arburele sălbatec sau neroditor; pom este arburele care dă poame; lemn este arburele întrebuințat pentru felurite scopuri*…". În *Dictionarium valachico-latinum*, *pom* este echivalat cu *pomus* şi cu *arbor*, iar *pomşor* este redat numai prin *arbuscula*[8].

Densusianu (1938: 858) constată că *arbure* era încă frecvent folosit în secolul al XVI-lea şi că în secolele următoare a fost înlăturat de sinonimele *copaciu*, *pom*

[4] În ceea ce priveşte genul numelor de pomi, de arbori în general, datorită terminației *-us* (simțită de timpuriu ca specifică masculinului), în latina populară se constată trecerea de la feminin (din latina clasică) la masculin (Bourciez 1923: 86–87, cu exemplele: *alnus*, *populus*, *fraxinus*).

[5] DA, s.v., care adaugă răspunsul dintr-o localitate din Banat, înregistrat de Hasdeu: „Numirea de *arbor* pe aici nu e cunoscută la popor, ci el numeşte totalitatea arborilor cu un cuvânt: *lemne*", HEM, s.v. Hasdeu face precizarea că sinonimia lui *arbore* cu *copaci* [sg.], *pom*, *lemn* este proprie textelor vechi.

[6] Se observă în comentariul dicționarului folosirea mai curând a lui *roade* decât a sinonimului *poame*, deşi *poame* are exclusiv sensul 'fructe', spre deosebire de *roade*, care are un sens mai larg, mai cuprinzător.

[7] Pentru sinonimia dintre termenii moşteniți şi cuvântul din substrat, *copac*, ca şi pentru semantica termenului albanez (*kopaç* 'buturugă, buştean, trunchi de arbore') vezi Brâncuş 1983: 68, 162 (de reținut ipoteza că termenul autohton s-ar caracteriza prin anumite restricții semantice în raport cu perechea latină: *copac* 'trunchi tăiat' – *lemn*, *arbore*; vezi şi Brâncuş 1981).

[8] *Dictionarium valachico-latinum*: 111 (nr. 3420, 3429).

BDD-A20027 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

şi *lemn*[9], fiind reluat, mai târziu, sub forma latinizată *arbore*. Am reținut precizarea pentru că urmăreşte istoria utilizării cuvântului care ne interesează, *pom*, ca termen generic, în concurență cu sinonimele celelalte. În Ps H (: 173, 86^{v} / 16 = *Ps*. *103*, *18*) găsim pasajul *Sătura-va pomii câmpului şi chedrii Livanului cei ce-i rasădişi*, redat în Biblia 1975: 614 prin *Sătura-se-vor copacii câmpului, cedrii Libanului pe care i-ai sădit*; dimpotrivă, pasajul (*Ps*. *1*, *3*) *Şi fi-va ca arburele răsădit la izvoritul apeei, carele poamele sale dă-le în vremea sa* este redat în Biblia 1975: 565 prin *Şi va fi ca un pom răsădit lângă izvoarele apelor, care rodul său va fi la vremea sa*[10].

În DLR, articolul despre *pom* se deschide cu precizarea: Nume generic pentru orice arbore sălbatic sau cultivat care produce fructe comestibile; prin generalizare, copac, arbore. Mențiunea că adesea este determinat prin „fructifer", „roditor" demonstrează, după părerea noastră, că adjectivul devine necesar nu numai ca urmare a calculului, probabil, după sintagmele romanice de tipul fr. *arbre fruitier* (unde, evident, *arbre* corespunde rom. *pom*), ci şi pentru că, devenit termen generic prin lărgirea sferei sale de folosire, se impune precizarea calității 'care rodeşte'.

Urmărind relația dintre *poamă*[11] şi *rod* se poate constata specializarea lor: *poamă* denumeşte fructul comestibil, iar împrumutul din slavă, *rod*, are sensul generic 'produs vegetal cultivat'[12]. De la *rod* se poate forma verbul *a rodi*; de la *poamă* un verb cu sensul 'porter des fruits, donner des fruits' (Damé [1905], s.v. *rodi*) nu se poate forma[13]. Nu e lipsit de interes să menționăm faptul că, deşi frecvent în limba veche, *poamă* lipseşte din *Dictionarium valachico-latinum*, unde apare numai *rod* pentru *fructus* şi *roadă* pentru *proles*[14].

Definițiile, pe care dicționarul explicativ albanez din 1954 le dă sub cuvântul *pemë* s. f. (cu pluralul identic cu singularul), sunt următoarele: 1. 'druri që jep fryt' (copacul care dă fructe); 2. 'fryti vetë' (fructul însuşi). Explicațiile pun în evidență raporturile cu termenii *dru* 'lemn; copac' şi *fryt* 'fruct'. Relația de sinonimie dintre termenii *pemë* şi *fryt* apare şi în definirea cuvântului *fryt* prin 'pemë'[15]. Adjectivul

[9] Termenul *lemn* are şi sensul „arbore", ca şi termenul retoroman *legn* (Densusianu,1938: 224, în capitolul despre sensurile speciale ale termenilor moşteniți, dezvoltate înaintea influenței slave). În latină, *lignum* cu sensul 'arbore' reprezintă o utilizare poetică (Guțu 1983, s.v.; CDDE, nr. 976, Brâncuş 1999, nr. 142). În chip identic, alb. *dru* 'lemn' are şi sensul 'arbore' (Brâncuş 1999, nr. 142).

[10] Pentru echivalența, în diferite traduceri biblice în română, dintre *rod* şi pl. *poame*, vezi Munteanu 2008: 118 – 119.

[11] Pentru definiție şi exemple, vezi DLR, s.v.

[12] Vezi Sala 1999: 86, cu bibliografie.

[13] DLR înregistrează verbele *pomăi* refl. (pop.) 'a slăbi extrem de mult, a se usca, a se zbârci, a se stafidi' (despre ființe); *pomi*[1] refl. (reg.) 'id.' şi *pomisi* refl. (reg.) 'a se zgârci' (= a fi mână strânsă), 'a se pomăi'. Este vorba, însă, despre verbe formate de la *poamă* cu sensul 'fruct uscat'. Pentru etimologia lui *pomăi*, vezi DLR, s.v.; pentru etimologiile celorlalți doi termeni, vezi Loşonți 2001: 118. Mulțumim doamnei Iulia Mărăgărit pentru a ne fi atras atenția asupra acestei derivări. Pentru sensul 'bob de strugure stafidit, stafidă' al lui *poamă* în graiuri din sud vezi DGDS III: 82.

[14] *Dictionarium valachico-latinum*: 115 (nr. 3797, 3798).

[15] Pe lângă sinonimia cu *pemë*, *fryt* denumeşte şi partea florii care adăposteşte semințele. Atât termenul de bază cât şi derivatele au, spre deosebire de *pemë* şi derivatele sale, sensurile 'produs',

BDD-A20027 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

derivat *frytore* (probabil, mai nou) este interesant pentru că se asociază cu *pemë* ‘pom’ pentru a reda sintagma *pom fructifer* (*arbre fruitier*): *pemë frytore* (FS 1954); de notat că un derivat *pemor*, *pemore* ‘fructifer’ nu pare să existe.

Raporturile indicate de definiţiile cuprinse în dicţionarul din 1954 evidenţiază ca termeni generici pentru a denumi arborii (copacii), indiferent de faptul că fac sau nu fructe comestibile, *dru* ‘lemn’ şi *lis* ‘arbore, copac’. Cu toate acestea, există, ca şi în română, situaţii în care, cu funcţia de termen generic, apare *pemë*, termen care are o frecvenţă ridicată.

În definţiile pentru numele varietăţilor de pomi (măr, păr, piersic etc.), FS 1954 utilizează sinonimul *dru* ‘lemn’, în vreme ce, pentru numele fructului corespunzător, utilizează ca termen explicativ exclusiv *pemë* şi nu *fryt*. Despre ‘păr’ şi ‘pară’ se spune : *dardhë* ‘*dru ... që na jep një pemë të shijshme ... që quhet edhe kjo dardhë*’ (lemn (=copac) … care ne dă un fruct gustos … care se cheamă şi el *dardhë*) ; *mollë* (‘măr’) ‘*dru nga familia e Rozacevet ... ; pema vetë*’ (lemn (= copac) din familia Rosaceelor… ; fructul însuşi) ; *pjeshkë* (‘piersică’), ‘*dru ... që jep një pemë mishatake ; pema vetë*’ (lemn (= copac) … care dă un fruct cărnos; fructul însuşi) etc. În Dicţionarul din 1980 (care pentru explicarea numelui fiecărei varietăţi de pom apelează tot la sinonimul *dru*), definiţia numelor de fructe cuprinde un sinonim mai puţin frecvent decât *fryt* şi *pemë*, şi anume *kokërr*[16]. Din definiţia dată de FS 1980 termenului *kokërr* reiese că sensul principal şi propriu nu este ‘fruct’, ci ‘bob, boabă’, *kokërr* putându-se folosi pentru a desemna fructele cu formă rotundă, boaba de strugure, sămânţa (boaba) de cereale (de grâu, de orez).

Între cele două dicţionare explicative se observă şi alte diferenţe de organizare a materialului. Dicţionarul din 1954 aşeza numele pomului şi numele fructului sub două sensuri diferite, tratând separat denumirea pomului de denumirea fructului. Dicţionarul din 1980 le cuprinde în cadrul aceluiaşi sens, despărţite ca două simple accepţiuni semantice. Articolul pentru termenul *pemë* este structurat în chip asemănător cu articolele referitoare la soiurile de pomi şi de fructe: *dru zakonisht i butë, fryti i të cilit hahet ; fryti i këtij druri, zakonsiht në trajtë kokrrash*[17] *me madhësi e me ngjyra të ndryshme* (lemn (= copac) de obicei cultivat, fructul căruia se mănâncă; fructul acestui lemn (= copac), de obicei în formă de boabe cu dimensiuni şi culori diferite).

Derivatele şi compusele cele mai numeroase sunt de la sensul ‘fruct’: *pemaxhi* ‘vânzător de fructe’, *pemëtar* şi compusul *pemëshitës* ‘id’, *pemurina* s. f. pl. ‘fructe de toate felurile’, *pemurina të thata* ‘fructe uscate, poame uscate’, *pemël* ‘fruct mic şi zemos al unor arbuşti sau al unor plante de pădure’, *pemla pylli* ‘fructe

‘roditor’, ‘productiv, folositor’. Se observă că, prin sensurile secundare derivate, *fryt* corespunde rom. *rod*. De la *fryt* se poate forma verbul *frytëzoj* ‘a lega rod’ ; ‘a face fructe, a rodi’ (despre plante şi pomi) : *frytëzon pema* ‘rodeşte pomul’ (FS 1980, s.v. *frytëzoj*). Un verb cu sensul ‘a face fructe’, derivat de la *pemë* nu există, aşa cum nu există unul în română ca derivat de la *poamă* ‘fruct’.

[16] Vezi în FS 1980 definiţiile pentru *dardhë* ‘pară’, *mollë* ‘măr’, *kungull* ‘prună’, *qershi* ‘cireaşă’ etc.

[17] Din acest context, sensul ‘boabă’ al lui *kokërr* reiese clar.

BDD-A20027 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

de pădure'; de la sensul 'pom fructifer' s-au format *pemishte* 'livadă, fermă de pomi', *pemëtore* 'livadă' (dar și 'prăvălie unde se vând fructe') (FS 1954, FS 1980).

Se poate constata că în albaneză există și termenul *fryt*, împrumutat din latină, ca și *pemë*. Spre deosebire de rom. *frupt*, care pornește de la sensul păstoresc de 'produits d'un animal' al lat. *fructus*, și se încadrează în vocabularul creștin al respectării postului, alb. *fryt* păstrează sensul botanic[18] pe care l-au conservat, cu excepția românei, toate celelalte limbi romanice[19]. Alb. *fryt* 'fruct; produs, rod, rezultat; câștig' (FS 1954, s.v.) conservă destul de fidel structura semantică a lat. *fructus*: 'produs, rod, fruct' (Guțu 1983 s.v.) și corespunde rom. *rod*. În traducerea lui Buzuku apare (la 1555) și verbul *frujtoj* 'a rodi'[20] (Çabej 1996: 215). Perechii rom. *poamă*, *rod* îi corespunde în albaneză perechea *pemë*, *fryt*.

Contextele în care apare *pemë* sunt numeroase: *pemë të bëra*, *të pabëra* 'fructe făcute (coapte), *nefăcute* (necoapte)'[21], *lëng pemësh* 'zeamă, suc de fructe', *pemët kanë bërë shumë* 'fructele s-au făcut multe' (recoltă bună, bogată), *mbeldh pemët* 'adună (recoltează fructele)' (FS 1980).

Neașteptate sunt echivalările pe care le face Franciscum Blanchum (Frang Bardhi) în dicționarul său latin-albanez de la 1635, traducând cu *mollë* 'măr' lat. *pomum*, iar *pomarium* cu *kopshti mollevet*[22]. Bardhi pare, așadar, a atribui termenului din latină sensul dezvoltat de urmașii romanici. O echivalare asemănătoare găsim și în *Dictionarium valachico-latinum*, unde *mară* (variantă feminină a numelui neutru de fruct *măr*) este echivalat cu lat. *pomum*, iar varianta *măr* este tradusă cu *pomus* și *pomum*. Dacă *măr văratec* este redat prin *pomum aestivale*, *măr dulce* cu *pomum dulce*, *măr iernatec* este tradus, totuși, cu *malum serotinum*, iar *măr vărgat* cu *malum variegatum* etc[23].

O dovadă a importanței pe care termenul *pemë* 'fruct' o are și a locului său în vocabularul albanezei literare (standard) contemporane este faptul că apare ca termen generic încă în primele lecții ale unui manual pentru străini de învățare a albanezei: *Në këtë dyqan Vera blen në çdo stinë perime të freskëta dhe pemë të ndryshme e të mira* (În această prăvălie Vera cumpără în orice anotimp zarzavaturi (legume) proaspete și fructe diferite și bune). Urmează înșiruite sub denumirea comună *pemë* numele de fructe: *mollë* (măr, mere), *dardhë* (pară, pere), *rrush* (struguri), *portokalle* (portocale), *limon* (lămâie), *arra* (nuci), *pjeshka* (piersici), *fik* (smochină, smochine). Cuvântul este reluat cu frecvență destul de ridicată în lecțiile următoare; într-un exercițiu de conversație : *Ne hamë edhe ëmbëlsira ose*

[18] Pentru sensurile în latină ale lui *fructus*, vezi Ernout, Meillet 1959, s.v. *fruor*.

[19] Pentru concordanțele și diferențele de sens dintre română, albaneză și limbile romanice, vezi Vătășescu 1997: 154.

[20] Care nu s-a păstrat în limba actuală (vezi și nota 15).

[21] Pentru corepondența dintre română și albaneză referitoare la utilizarea verbelor *a face* refl. *bëj* refl. cu sensul 'a se coace', vezi Brâncuș 1999: 80.

[22] Blanchum 1635: 101. În același secol, însă, Pjetër Bogdani echivalează it. *frutti* cu alb. *pemë* (vezi Çabej 1996: 215).

[23] *Dictionarium valachico-latinum*: 100 (nr. 2478, 2542–2553).

BDD-A20027 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

pemë (Noi mâncăm şi dulciuri sau fructe); la fel: *Ajo vuri mbi tryezë ... dhe pemë të ndryshme* (Ea puse pe masă … şi fructe diferite)[24].

Cu sensul generic „arbore, copac", fără referire la calitatea de pom fructifer sau nu, *pemë*[25] apare, în manualul menționat mai sus, câteva lecții mai târziu: *Në orën tetë nisen nga shtëpia. Pas një ore arrijnë në pyllin e vogël. Ata ulen nën një pemë dhe çlodhen* (La ora opt pornesc de acasă. După o oră ajung în pădurice. Ei se aşază sub un pom şi se odihnesc)[26]; dată fiind asocierea cu termenul care are sensul 'pădure', putem presupune, cu destulă îndreptățire, că nu este vorba de pomi fructiferi. În chip asemănător, în exemplul următor, luat din textul care simplifică o snoavă, felul arborelui nu are importanță, rămânând neprecizat: *Një ditë, një majmun i vogël pa nga një pemë një arrë në barr. ... Atëherë një majmun i madh kërceu nga dega e një peme dhe e mori arrën* (Într-o zi, o maimuțică a văzut dintr-un pom o nucă în iarbă. … Atunci o maimuță mare a sărit de pe creanga unui pom şi a luat nuca)[27].

Un alt manual, apărut în 2007, introduce în lecția a VI-a *frutë*, *-a* s. f. 'fruct', neologismul împrumutat din italiană, iar în lecția următoare introduce texte în care apare *pemë* cu ambele sensuri, 'pom fructifer', 'fruct'[28].

Vitalitatea denumirii *pemë* 'fruct' în albaneză este dovedită de persistența sa în graiul albanezilor din Italia. Într-un manual alcătuit pentru învățământul primar urmat de copii *arbăreşi* se află liste bilingve (în italiană şi în graiul albanez local) elaborate pe câmpuri onomasiologice. Se constată că termenul *pemë* 'pom' a fost înlocuit de împrumutul *arvur* din italiană, dar că *pemë* 'fruct' s-a păstrat, în chip surprinzător, nefiind concurat de cuvântul italienesc corespunzător *frutto*, care apare în lista paralelă. Cuvintele din albaneză pentru a desemna pomii fructiferi şi fructele sunt introduse ca echivalente pentru denumirile din italiană. Cu privire la inventarul de cuvinte albaneze, autorii fac următoarea remarcă, după ce dau lista de nume din italiană, (masculine, referitoare la pomi, şi feminine, referitoare la fructe): Come si può vedere [în albaneză] non c'è nessuna differenza tra albero e frutto, Candreva, Stamile [1979]: 49.

În dialectul aromân, numele generice pentru pomul fructifer şi pentru fructul însuşi sunt omonime la singular. Diferența se face la plural: *pom* s. m., cu sensul

[24] Radovicka, Karapici, Toma 1975: 81, 82, 96, 107; cuvântul este introdus în lecția a treisprezecea şi repetat în lecțiile a cincisprezecea, a şaptesprezecea.

[25] FS 1980 s.v. dă următoarele exemple: *pemë gjelbërimi* (*zbukurimi*) 'pomi (arbori) de verdeață (de înfrumusețare = de ornament)', *pemët e pyllit* (*e parkut*) 'pomii din pădure (din parc)'.

[26] Radovicka, Karapici, Toma 1975: 127 (lecția a 21-a); notăm că manualul are mai multe volume, iar exemplele pe care le dăm se află în primul volum.

[27] Radovicka, Karapici, Toma, 1975: 176.

[28] Pani 2007: 58, 66. Un exemplu care dovedeşte funcția de termen generic a lui *pemë* 'pom': *Afër kopshtit zoologjik është edhe kopshti botanik. Aty ka shumë bimë, pemë dhe lule*. (Lângă grădina zoologică este şi grădina botanică. Acolo sunt multe plante, pomi şi flori). În aceeaşi ordine sunt introduşi termenii *frut*, *-i* s.m. şi apoi *pemë* în manualul Bardhi, Ismajli 1980 : 190, 200. Într-o lecție recapitulativă sunt date sinonimele *frut*, *pemë* (Bardhi, Ismajli 1980 : 222), dar lipseşte numele pomului roditor.

BDD-A20027 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

'arbre fruitier', are pluralul *pon'i*, în vreme ce *pom* s. n., cu sensul 'fruit (pomme, poire, prune)', are pluralul *poame* (Papahagi 1974, s.v. *pom*[1], *pom*[2]): *pomlu sum pom va s'cadă* (pomul-fruct sub pomul-arbore va cădea, în echivalarea lui Papahagi 1974, s.v. *pom*[2]). S-a conservat, ca și în dacoromână, derivatul *pometum* 'verger': *pumet* (Papahagi 1974). Cuvântul moștenit *pom*, pl. *poame* 'fruct' este concurat de împrumutul din turcă *ghimişi*, folosit la plural (în graiul grămostean, Papahagi 1974: 622) și de împrumuturile romanice neologice *frut* s. n., pl. *frute* (< it. *frutto*), *frută* s. f., pl. *frute* (< it. *frutta*), *fructu* s. n., pl. *fructe*. Remarcăm situația asemănătoare din albaneză unde formele preluate din italiană au aceeași utilizare: *frut* s. m., *frutë* s. f., concurând forma veche, împrumutată din latină[29]. În aromână nu există un urmaș al lat. *fructus*, nici cu sensul botanic păstrat în albaneză, nici cu cel religios, format în dacoromână prin continuarea celui păstoresc moștenit din latină[30]. Nu avem date suficiente despre frecvența arom. *pom*, pl. *poame*[31].

Este interesant să constatăm că situația diferenței de gen în dialectul aromân corespunde în unele cazuri celei din latina populară: numele pomului este masculin, în vreme ce numele fructului este neutru. Dacoromâna, albaneza și majoritatea idiomurilor romanice conservă din latină forma de plural neutru pentru a desemna fructul, formă interpretată ca feminin singular. După câte se pare însă aromâna păstrează forma de singular neutru latinesc (*pomum* > *pom*), pe care o încadrează, prin formarea pluralului *poame*, în propriul sistem de substantive neutre (CDDE, nr. 1419, Papahagi 1974). În acest tipar se încadrează *per*[1] s. m. 'păr', *per*[2] s. n. (pl. *peare*) 'pară' (CDDE, nr. 1326, Papahagi 1974) și *mer*[1] s. m., *meri*, *mer*[2] s. n. *meare* (: drom. *măr*, *meri*; *măr*, *mere*); există însă și varianta de singular de genul feminin *peară*, explicată, ca și drom. *pară*, din forma de plural *pira* a neutrului lat. *pirum*. În alte cazuri, numele varietății de pom fructifer și cel al fructului corespunzător se deosebesc la fel ca în dacoromână (numele pomului este masculin, numele fructului este numai feminin și provine din forma de plural a neutrului latinesc), fără a fi atestate și variante cu forme identice la singular: *prun* s. m., *prună* s. f. (nu există și varianta de nume al fructului de genul neutru). La fel: *cireşu* s. m. 'cireș', *cireaşe* s. f. (pl. *cireaşe*) 'cireașă'; *kearsic* s. m. 'piersic', *kearsică* 'piersică' (Papahagi 1974).

În legătură cu felul în care se prezintă perechile care în dialectul dacoromân, în cel aromân și în albaneză continuă perechea *pomus*, *pomum* din latină, se pot constata, cum am văzut, diferențe. În dacoromână se păstrează cu genul masculin

[29] Çabej 1996: 218.

[30] Lat. *fructus* lipsește din capitolul despre lexicul românei comune, elaborat de I. Coteanu în TILR II : 293 și u., precum și din *Indicele* de termeni moșteniți din Papahagi 1974.

[31] Ar trebui reținut faptul că termenul circulă la plural cu sensul 'dulciuri, lucruri de mâncare, aduse ca daruri' (la nuntă, la botez) și nu cu sensul propriu botanic. Accepțiunea aceasta semantică ne-a fost comunicată de Nicolae Saramandu, căruia îi mulțumim pentru precizarea făcută. Specializarea semantică ar putea fi considerată un semn al scăderii frecvenței de folosire cu sensul propriu.

BDD-A20027 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

pom (< *pomus*) şi cu genul feminin numele fructului, *poamă* (< pl. *poma* < *pomum*)[32]. În dialectul aromân se constată aceleaşi diferenţieri ca în dacoromână cu referire la numele celor mai multe dintre varietăţi; excepţie fac însă chiar termenii generici: *pom*, *-i*; *pom*, *poame*. Aromâna nu a moştenit, în acest caz, numele neutru de plural: *poma*. Ca şi dialectul aromân, albaneza prezintă identitate de formă între numele generic al pomului fructifer şi cel al fructului; în albaneză însă amândouă sunt de genul feminin, această identitate nelimitându-se la singular (ca în aromână), ci se prezintă la amândouă numerele şi în întreaga declinare. Albaneza a împrumutat numai forma de neutru plural interpretată ca feminin, pe care o foloseşte pentru desemnarea nu numai a fructului, ci şi a pomului roditor[33], atât în cazul termenilor generici, cât şi în cazul celor mai multe denumiri de soiuri de pomi şi fructe[34].

În albaneza actuală numele *pemë* 'fruct' este viu şi utilizat în mod obişnuit, deşi concurat de împrumutul relativ recent din italiană. Împrumutul din italiană s-a sprijinit pe vechiul împrumut din latină, *fryt*. În dacoromână credem – în lipsa, totuşi, a unui studiu amănunţit care să urmărească prezenţa în graiuri şi în limba standard – că termenul *poamă* nu mai face parte din lexicul activ, având, poate, şi o încărcătură stilistică. O dovadă că această ipoteză este plauzibilă o constituie încercarea de a traduce *pemë* (din exemplele albaneze pe care le-am dat mai sus) cu rom. *poamă*. Rom. *poamă* este concurat în limba standard de împrumutul din latină *fruct*. Situaţia aceasta, în care termenul din latină se păstrează, în faza actuală, mai bine în albaneză decât în română, am întâlnit-o şi la alte perechi de cuvinte: *aut* > rom. *au*, alb. *a* ; *arena* > *arină*, *rërë*, *rânë* ; *civitas* > *cetate*, *qytet* ; *clarus* > *chiar* „clar", *qartë* ; *cogitare* > *cugeta*, *kujtoj* ; *desiderare* > *deşidera*, *deşira*, *dëshiroj* ; *fructus* > *frupt*, *fryt* ; *grumulus* > *grumur*, *grumbull*; *invitare* > *învita*, *ftoj* ; *lavare* > *la*, *laj* ; *paenitare* > *pănăta*, *pendohem* ; *pensum* > *păs*, *peshë* ; *pigritor* > *pregeta*, *përtoj* ; *quadragesima* > *păresimi*, *kreshmë* ; *gens*, *-ntis* > *gint*, *gjind* ; *pausare* > *paos*, *răposa*, *pushoj*, **pettia* > *pâţă*, *pjesë*. Subiectul pierderii în româna contemporană a unor cuvinte moştenite sau al limitării în întrebuinţare s-a conturat pe parcursul comparării cu albaneza, limbă în care unele dintre ele sunt mult mai bine fixate în stadiul actual.

[32] Pentru felul în care dacoromâna a generalizat sistemul moştenit din latină al numelor de varietăţi de pomi şi al numelor de fructe, vezi Hristea 1968: 66 şi urm., în care se fac precizări privitoare la limbile romanice în general, continuatoare, cu modalităţi proprii, ale aceleiaşi diferenţieri pe genuri pe care au moştenit-o din latina populară. Exemple din italiană am dat mai sus, raportate la formele din graiul albanez din sudul Italiei.

[33] Un studiu interesant ar putea urmări felul în care se încadrează morfologic numele copacilor care nu fac fructe comestibile. Astfel, împrumturile din latină de nume de arbori care nu produc fructe comestibile, şi care au corespondente româneşti, păstrează genul masculin la care au trecut în faza populară: *plep* (rom. *plop*) < *populus*, *frashër* (rom. *frasin*) < *fraxinus*.

[34] Exemplu: *pjeshkë* s.f. 'piersic', 'piersică', dar *fik* s.m. 'smochin', 'smochină'.

BDD-A20027 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Bardhi, Ismajli 1980 – M. Bardhi, R. Ismajli, *Cours de langue albanaise*, Prishtina.

Biblia 1975 – *Biblia sau Sfânta Scriptură. Tipărită acum a doua oară sub îndrumarea şi purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod*, Bucureşti.

Blanchum 1635 – *Le dictionnaire de 1635 édité avec introduction et index complet par Mario Roques*: *Dictionarium latino-epiroticum per R.D. Franciscum Blanchum*, Paris, 1932.

Bonnet 1998 – Guillaume Bonnet, *Les mots latins de l'albanais*, L'Harmattan, Paris.

Bourciez 1923 – Édouard Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, *deuxième édition refondue et complétée*, Paris.

Brâncuş, 1981 – Gr. Brâncuş, *Semantica termenilor româneşti din substrat*, în I. Coteanu, Lucia Wald (ed.), *Semantică şi semiotică. Profesorului Al. Graur, cu prilejul împlinirii vârstei de 80 de ani*, Bucureşti, p. 211–215.

Brâncuş, 1983 – Gr. Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti.

Brâncuş 1999 – Gr. Brâncuş, *Concordanţe lingvistice româno-albaneze*, Bibliotheca Thracologica XXX, Bucureşti.

Brâncuş, 2004 – Gr. Brâncuş, *Istoria cuvintelor. Unitate de limbă cultură românească* ed. I, Bucureşti, 1991; ed. a II-a, Bucureşti.

Çabej 1996 – E. Çabej, *Studime etimologjike në fushë të shqipes*, IV, Tirana.

Candreva, Stamile [1979] – C. Candreva, C. Stamile, *Sperimentazione didattica in un ambiente bilingue arbëresh*, Universita' degli Studi di Calabria.

CDDE – I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A – Putea)*, Bucureşti, 1907 şi urm., îngrijirea ediției şi prefață de Gr. Brâncuş, Bucureşti, 2003.

DA – Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1913–1948.

Damé [1905] – Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français; nouvelle édition revue, corrigée et considérablement augmentée*, Bucureşti.

Densusianu 1938 – Ov. Densuianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, în Ov. Densusianu, *Opere*, vol. II, ediție îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu şi I. Şerb, Bucureşti, 1975.

DGDS III – *Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*, Maria Marin (coordonator), Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, Bucureşti, 2011.

Dictionarium valachico-latinum – *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicţionar al limbii române.* Studiu introductiv, ediție, indici şi glosar de Gh. Chivu, Bucureşti, 2008.

DLR – *Dicţionarul limbii române*, serie nouă. Academia Română, 1965–2010.

Ernout, Meillet 1959 – A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, ed. a IV-a, Paris.

FS 1954 – *Fjalor i gjuhës shqipe*, Tirana.

FS 1980 – *Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*, Tirana.

Guţu – G. Guţu, *Dicţionar latin – român,* Bucureşti, 1983.

HEM – B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, ed. Gr. Brâncuş, I–III, Bucureşti, 1972–1976

Hristea 1968 – Theodor Hristea, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, Bucureşti.

Loşonţi 2001 – D. Loşonţi, *Soluţii şi sugestii etimologice*, *Etymologica 9*, Bucureşti.

Munteanu 2008 – Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, Bucureşti.

BDD-A20027 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)

Pani 2007 – Pandeli Pani, *Albanisch intensiv. Lehr- und Grammatikbuch*, Wiesbaden.
Papahagi 1974 – T. Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic* ed. a II-a, Bucureşti.
Ps H – *Psaltirea Hurmuzaki*, I, Studiu filologic, studiu lingvistic şi ediţie de Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu, Bucureşti, 2005.
Radovicka, Karapici, Toma 1975 – L. Radovicka, Z. Karapici, A. Toma, *Gjuha shqipe*, I, Tiranë.
Sala 1999 – Marius Sala, *Du latin au roumain*, traduction de Claude Dignoire, Paris, Bucureşti.
TILR II – *Istoria limbii române*, Academia Română, vol. II. Redactor responsabil: I. Coteanu, colectiv de revizie: I. Coteanu, I. Fischer, M. Sala, Bucureşti, 1969.
Vătăşescu 1997 – Cătălina Vătăşescu, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparaţie cu româna*, Bucureşti.

L'ÉVOLUTION DU LAT. *POMUS, POMUM* EN ROUMAIN ET EN ALBANAIS

RÉSUMÉ

Le roumain et l'albanais continuent, en conservant le sens, lat. *pomus* 'arbre fruitier', *pomum* (pl. *poma*) 'fruit'. Roum. *pom*, alb. *pemë* élargissent leur contenu et peuvent désigner toute sorte d'arbre. Roum. *poamă* 'fruit', *rod* (< sl.) et alb. *pemë* 'fruit', *fryt* (< lat. *fructus*, que le roumain a gardé avec un sens différent) forment des paires correspondantes. Le dialecte aroumain ne conserve ni la forme de pluriel (*poma*) de *pomum*, ni *fructus* ; il ne connaît ni l'emprunt *rod*, fait au slave. L'aroumain semble continuer lat. *pomus* m. (*pom* 'arbre') et *pomum* n. (*pom* 'fruit'), en formant une homonymie partiellement identique avec celle de l'albanais (qui, pourtant, se serve du féminin latin).

Dans le stade actuel, entre le mot roumain *poamă* et celui albanais *pemë* il y a une différence notable de fréquence.

Institutul de Studii Sud-Est Europene
al Academiei Române

BDD-A20027 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-22 06:03:01 UTC)